

LEKSIKON TEMELJNIH POJMOVA U KRŠĆANSTVU I ISLAMU

Lexikon des Dialogs. Grundbegriffe aus Christentum und Islam. Im Auftrag der Eugen-Biser-Stiftung herausgegeben von Richard Heinzmann in Zusammenarbeit mit Peter Antes, Martin Thurner, Mualla Selçuk und Halis Albayrak. Freiburg: Herder, 2013., dva sveska, 851 str.

Eugen Biser je katolički svećenik i filozof religije (rođen 1918.) koji je bio sveučilišni profesor te promicao međureligijski dijalog. Njegovi suradnici i prijatelji utemeljili su god. 2002. u Münchenu Fondaciju Eugen Biser s ciljem da promiče teološki i društveno budućnost kršćanstva te pridonosi međureligijskom i međukulturnom dijalogu. Fondacija jednom godišnje dodjeljuje nagradu istaknutim osobama dijaloga i suradnje. Tako je, na prijedlog mons. dr. Gebharda Fürsta, biskupa Rottenburg-Stuttgarta, za god. 2008. nagrada dodijeljena dr. Mustafi Ceriću, ondašnjem reisu Islamske zajednice u BiH. Između ostaloga i zato što bošnjački imami u Njemačkoj spremno surađuju s kršćanskim institucijama, dok svoje vjernike odgajaju za odgovoran život i prakticiranje vlastite vjere u pluralnom društvu Njemačke. Dr. Cerić je tada

održao govor na engleskom koji je veoma pozitivno odjeknuo u vanjskom tisku i nekim knjigama.

Fondacija Eugen Biser pokrenula je god. 2005., zajedno s Teološkim fakultetom Univerziteta u Ankari, niz simpozija za pojašnjavanje osnovnih pojmova kršćanstva i islama sa svrhom međusobnog upoznavanja. Od tih susreta nastao je Leksikon u kojem su 24 kršćanska autora te 55 muslimanskih izradili kratke članke, a pokretač je odlučio izdati Leksikon na njemačkom i turskom. Za prevoditelje na turski uzeti su intelektualci koji rade u Njemačkoj i dobro razumiju obje kulture i religije. Zbog razlika u kulturi i povijesnom kontekstu „članci nisu doslovno prevedeni, nego prema smislu, uz uvažavanje potreba i kulturnih razlika čitatelja“ (str. 18). Izdavač i priređivači uvjereni su da međusobno dobro namjerno i dublje poznavanje ne smije ostati povlastica uskog kruga znanstvenika: „Spada na sve koji se trude oko konstruktivne suradnje, naime uz predstavnike religijskih zajednica kao što su imami, svećenici, vjeroučiteljice i vjeroučitelji, također na programere nastavnog plana i obrazovnog programa, učenice i učenike srednjih škola te na studente svih grana, na one koji odlučuju u politici i gospodarstvu, na predstavnike kulture i znanosti, zastupnike medija, filozofe i teologe, kao i na sve osobe koje se zanimaju za ovu

tematiku.“ Citate iz Biblije priređivači njemačkog izdanja preuzimaju iz Einheitsübersetzung, *Die Bibel. Die Heilige Schrift des Alten und Neuen Bundes, Vollständige deutschsprachige Ausgabe*, Freiburg im Breisgau 2010. Citate iz Kur’ana preuzimaju iz prijevoda Hartmuta Bobzina, *Der Koran. Aus dem Arabischen neu übertragen unter Mitarbeit von Katharina Bolzin*, München, 2010.

Leksikon obuhvaća 330 temeljnih pojmova iz kršćanstva i islama u kojima su ovdje dvije religije predstavljene neovisno jedna o drugoj: „Islamske članke napisali su isključivo muslimanski znanstvenici a kršćanske kršćanski na turskom, odnosno njemačkom. Prevesti svaki od njih na drugi jezik bio je prevoditeljima pravi izazov. Autori tumače natuknice prema svojim teološkim i kulturnim uvjerenjima, s pomoću svoje znanstvene metode. Svaki autor preuzima znanstvenu odgovornost za svoj članak“ (str. 12). Zato su autori potpisani pod svaki članak i ne navode svaki puta literaturu, nego je tek na kraju donesen popis osnovne literature (str. 840-841) na engleskom i njemačkom. Tamo gdje postoje paralelni pojmovi u kršćanstvu i islamu, u ovom izdanju najprije je iznesen kršćanski dio s potpisom autora, zatim islamski dio, također s potpisom autora. Uzmimo kao primjere „Gnade – milost“ (str. 272-274), „Jesus –

Isus“ (378-382), „Maria-Meryem“ (459-460), „Predigt – Propovijed“ (551-553). Međutim, ima pojmova koji su vlastiti kršćanstvu, odnosno islamu. Npr. za kršćanstvo: „Euharistija“ (175-176), „Inkarnacija“ (349-350), „Volk Gottes – narod Božji“ (725-726). Za islam: hadis, hanafiti, (308-312), imam (347-348), „Vertreter vernunftsbasierten Lehrmeinungen – zastupnici učenja temeljenih na razumu“ (724), „Zeichen/Aya – stih u Kur’anu“ (759) i mnogo drugih.

Da bi muslimanskim korisnicima Leksikona olakšali traženje željenih pojmova, priređivači su donijeli „Tursko-njemački popis natuknica“ (str. 769-791), zatim popis odabranih samo islamskih pojmova (792-801). Donesen je i popis izvora za hadise prema obrađenim člancima te popis zbirke hadisa (802-815); nadalje popis natuknica na njemačkom s odgovarajućim izrazom na turskom (str. 816-839).

Prikaz trojice kršćanskih i dvoje muslimanskih urednika daje uvid u njihov znanstveni rad (842-843), a popis kršćanskih i muslimanskih autora pregled znanstvenih institucija na kojima djeluju (844-848). Donesen je i popis šestero prevoditelja (849).

Ovaj Leksikon je kvalitetna novost na njemačkom i turskom teološkom području i plod je inicijativa njemačkih kršćanskih znanstvenika koji računaju da u

Njemačkoj danas živi oko 4 milijuna muslimana a većina njih su doseljenici iz Turske i njihovi potomci. Turski intelektualci koji rade u Njemačkoj i samoj Turskoj pružili su podršku ovom projektu i u tome je njegova dijaloška vrijednost: kršćani i muslimani predstavljaju svoju vjeru jedni drugima, a da pri tome ne vrbuju „druge“ niti karikiraju njihovu vjeru. Za ilustraciju navodim članak o Isusovoj majci Meryem u islamu koji je izradio Dr. Mehmet Katar, profesor povijesti religija na Islamskom teološkom fakultetu u Ankari. Prenosim cjelovit tekst njegova članka: „Marija/ Meryem je žena koja je na djevičanski način rodila Isusa. Ona je jedina žena koja se u Kur'anu spominje imenom te je po njoj nazvana jedna sura – devetnaesta. Na temelju te posebnosti Marija ima u islamskoj tradiciji veliko poštovanje. Prema kur'anskoj izreci, otac Marije bio je Imran, čije je potomstvo Bog odlikovao (3,33-36). Prema tradicijskom učenju Marijina majka bila je Ana. Unatoč odmaklim godinama, Ana je izmolila za sebe dijete od Boga te obećala da će ga posvetiti Bogu. Nakon što je Mariju rodila, donijela je dijete u hram te je povjerila svojemu rođaku Zahariji. Prema islamskim izvorima, Marija je u dobi između 13 i 17 godina doživjela ukazanje anđela u ljudskom obliku. Obratila se Bogu jer se bila ustrašila. Anđeo joj je rekao da ga šalje Bog

kako bi joj donio radosnu vijest o rođenju sina. Kad ga je Marija zapitala kako je to moguće, jer je nije dotaknuo nijedan muškarac, on joj je odgovorio da to Bogu nije teško; dovoljno je da Bog rekne: „Neka bude!“ i dogodi se (3,45-47; 19,16-21). Nakon te poruke Marija je zatrudnjela te si je potražila mjesto u tišini na kojem je čekala to vrijeme. Nakon poroda vratila se svojemu plemenu. U Kur'anu čitamo da je njezino pleme reagiralo bijesno. Kad je Marija najavila da će im dijete progovoriti, nitko joj nije povjerovao. Dijete u kolijevci ipak je počelo govoriti i kazalo da je Božji Sluga i Glasnik te da mu je zapovijeđeno činiti dobro i biti poslušan (19,27-30). U Kur'anu se o Mariji kaže još samo to da se sa svojim sinom nastanila na jednom brežuljku (23,50). Drugi islamski izvori povrh toga izvješćuju da je Marija nakon Isusova uzdizanja na nebo živjela još šest godina. U Kur'anu je Marija simbol pobožnosti jer predstavlja uzor lijepog ponašanja i kreposti. Istovremeno bivaju kritizirani oni koji Mariju štiju pretjerano te također Isusa smatraju ravnim Bogu (5,116)“ (str. 459-460). Drugi islamski teolozi tumače ove prizore kao pobijanje klevetničkih optužbi Židova protiv Marije i tvrdnje kršćana da bi Meryamin sin Isa bio sin Božji.

Građa o Marijinoj čudesnoj trudnoći te o sposobnosti njezina sina da iz kolijevke progovori

i obrani čast svoje majke nalazi se i u *Pseudo-Matejevu evanđelju djetinjstva*, gl. 20. O tom apokrifnom dokumentu kršćanske starine znanstvenici se ne slažu kada je nastao. Muslimani vjeruju da je anđeo Muhamedu diktirao poglavlja Kur'ana u razdoblju od dvadesetak godina u Meki i Medini pa ako ima kakve sličnosti između Kur'ana i nekih židovskih ili kršćanskih spisa, to nije izravna ovisnost, nego potvrda Staroga i Novoga zavjeta (te eventualno drugih spisa) u onome u čemu se slažu s Kur'anom. Ovdje se vidi kako je Mehmet Katar samo diskretno naveo polemiku islama protiv Židova i kršćana u vezi s Marijom i Isusom jer cilj njegova pisanja i nastanak Leksikona nije polemika nego međusobno informiranje.

Među prvim koji su objavili pozitivnu i stručnu recenziju ovog zbornog djela je njemački isusovac Felix Körner, profesor religija na Gregoriani, u časopisu *Stimmen der Zeit* 231 (Oktober 2013.), 704-708. Prije nego preuzmem neke misli iz njegove recenzije, želim njega ukratko predstaviti: rođen je god. 1963., među njemačke isusovce stupio god. 1985., za svećenika zaređen god. 1995. Studirao filozofiju, teologiju i islam u Münchenu, Londonu, Bambergu, Freiburgu-Švicarska i Ankari. Za temu disertacije iz filozofije uzeo je hermeneutiku Kur'ana kod novijih islamskih te-

ologa u Turskoj a za temu disertacije iz teologije uzeo je teologiju međureligijskog svjedočenja u odnosu prema muslimanima. Od 1. prosinca 2002. do 31. srpnja 2008. boravio kao član isusovačke zajednice u Ankari te studirao turski jezik i islamsku teologiju. On na početku svojega prikaza ističe kako su inicijatori ušli u pothvat s tihom pretpostavkom da je ozbiljan dijalog između muslimana i kršćana moguć, zatim da takav dijalog nadilazi dnevnu politiku te da je zanimljiv ne samo znanstveno nego može pomagati društvenom ugrađivanju muslimana među kršćanima i obratno.

On nadalje ističe: „Iz potrebe za razumijevanjem načinjena je zapravo vrlina. Njemački i turski predavači na visokoškolskim ustanovama našli su zajedničku zadaću: željeli su prirediti priručno sredstvo za sve buduće susrete muslimana i kršćana. Iz zanimljivog i punog napetosti iskustva posredovanja nastao je instrument posredovanja. ... Kršćani njemačkog govornog područja i muslimani turskog govornog područja imaju puno zajedničkog posla“ (705). Neke natuknice nisu formalno obrađene, ali su dijelovi te problematike uključeni u druge natuknice. Namjerno je izostavljena tema „Barnabino evanđelje“ zato što polemički usmjereni muslimanski teolozi traže od kršćana neka taj apokrif prihvate kao najbliži povijesnom

Isusu, a kršćanski proučavatelji tvrde da je to apokrif koji je napisao neki musliman (ili bivši kršćanin koji je prešao na islam) radi izrugivanja kršćanstva. Recenzent se pita, koliko pisci pojedinih članaka odražavaju opće uvjerenje pripadnika svoje Crkve ili Ume, zatim koliko će čitatelji razumjeti njihovu poruku te koliko pisci razumiju jedni druge. On zaključuje: „Leksikon može postati podloga za budući proces razgovora ako pokazuje o čemu se može razgovarati i kako se to može: on je katalog tema, vokabular, usporedba pojmova, ali također pokazuje, kao svaki pionirski pothvat, na čemu treba dalje raditi. Sada su na potezu korisnici da ovaj Leksikon upotrijebe pri razgovorima. Međutim, i priređivači Rječnika trebaju na tome ostati: njihovo je djelo nastalo iz susretâ pa će ga dalje formirati nastavci susretâ“ (708).

Mato Zovkić

ŽIDOVSTVO POVIJESNOG ISUSA I NOVOZAVJETNIH SPISA

Amy-Jill LEVINE – Marc Zvi BRETTTLER (ur.), *The Jewish Annotated New Testament*. New York: Oxford University Press, 2011., 635 str.

Knjiga sadržava kratke uvode i komentare ispod crte za svih 27

knjiga Novoga zavjeta, zatim 73 tematske bilješke unutar pojedine knjige te 30 tematskih članaka na kraju u kojima je obrađeno židovstvo u Isusovo vrijeme kao nužno za kontekstualno shvaćanje Novoga zavjeta. Namijenjena je židovskim vjernicima kao sredstvo za dijalog s kršćanima. Napisalo ju je 50 židovskih znanstvenika vjernika kojima je stalo do židovskih korijena u Novome zavjetu. Amy-Jill Levine je profesorica Novoga zavjeta i židovstva na Vanderbilt University Divinity School u Nashvilleu, država Tennessee, SAD a Marc Zvi Brettler profesor je biblijskih znanosti na Brandeis Universityju, u gradu Waltham države Massachusetts, SAD. Brettler je zajedno s Adele Berlin uredio i *The Jewish Study Bible*, 2004. kao komentar Tore, Neviim, Ketuvim (*Tanakh*) za današnje židovske vjernike (usp. moju recenziju toga komentara u *Vrhbosnensia* 2004., 449-452).

Urednici u predgovoru ističu da im je cilj „povećati znanje o našoj zajedničkoj povijesti i razlozima zašto smo se razili“. Isus i Pavao bili su Židovi te vjerojatno autori Matejeva i Ivanova evanđelja, kao i autor Jakovljeve poslanice. Autor Evanđelja po Luki i Djela apostolskih vjerojatno nije bio Židov, ali je bio pod utjecajem židovstva u vremenu kada je pisao. Zato je za razumijevanje novoza-vjetnih spisa bitno „razumjeti različite židovske skupine u počet-